

Pandemiyle Ön Saflarda Mücadele: Serbest Eczanelerde Covid-19'da Sevk Protokolü

Fight against Pandemic in Frontline: Referral Protocol to Public Pharmacies for Covid-19

İd Muhammed Yunus BEKTAY¹, İd Mustafa GÖKÇE²

¹Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Klinik Eczacılık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

²Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Farmakoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

2019'un sonuna kadar, insanlarda hastalığa neden olduğuna inanılan altı koronavirüs türü kendisini göstermiştir. Bu virüs türlerinden dördü ((hCoV) -229E, hCoV HKU1, hCoV-NL63 ve hCoV-OC43) soğuk algınlığına nazaran biraz daha fazla yayılmış ve endemik bir salgın olarak nitelendirilmiştir. Geçmişte daha az endişe yaratan bu türlere kıyasla 2 tür ortaya çıkıp pandemik bir salgına sebep olmuştur. 2002 yılında, insan popülasyonunda ciddi akut solunum sendromu koronavirüsü (SARS-CoV) ortaya çıkmış ve birkaç ay içinde Çin'de 8000'den fazla insanı enfekte ederek %10'unda ölüme sebep olmuştur. 2012 yılında Orta Doğu solunum sendromu koronavirüsü (MERS-CoV) ortaya çıkmış ve ağırlıklı olarak Orta Doğu'da olmak 2,500 kişiyi enfekte etmiştir. Düşük enfekte sayılarının aksine MERS-CoV oldukça yüksek vaka-ölüm oranına (CFR) sahip olmuş (yaklaşık olarak %35) ve en ölümcül insan patojenlerinden biri olarak gösterilmiştir (1).

2019'un sonunda, küresel olarak hızla yayılan ve MERS ve SARS dışında diğer endemik koronavirüslerden daha yüksek mortalite oranına sahip yeni bir insan koronavirüsü (SARS-CoV-2) ortaya çıkmıştır. Bu yeni koronavirüs hastalığına (COVID-19) şiddetli akut solunum yolu sendromu koronavirüs 2 (SARS-CoV-2) enfeksiyonu neden olmakta ve DSÖ, virüsü "COVID-19'dan sorumlu virüs" veya "COVID-19 virüsü" olarak tanımlamaktadır. Şu ana kadar Dünya çapında 1.5 milyondan fazla vaka ve 90 binden fazla ölüm olduğu rapor edilmiştir (2). Türkiye'de ilk COVID-19 vakası 10 Mart 2020'de doğrulanmıştır. 7 Nisan 2020 itibarı ile toplam 34.109 vaka onaylanmış ve toplam 725 hasta hayatını kaybetmiştir (3).

COVID-19 pandemisi ile mücadelede, sağlık çalışanları büyük bir baskı ve sorumluluk altına girmiştir. Bu tıbbi hizmetler içinde etkili bir eczane destek sistemi ve farmasötik bakım faaliyetleri gerek hasta gerekse sağlıklı kişiler için ayrı bir önem kazanmıştır. Sağlık sisteminin önemli bir unsuru olan eczacılar ilaç tedariki ve uygun depolama, farmasötik bakım hizmetleri, tedavi izlemi konularında hizmetler üretmektedirler. Eczacılar, sigara ve yaşam tarzı değişiklikleri gibi sağlığı destekleyici önerilerde bulunmadan ve toplumun sağlık okuryazarlığını artırmadan sorumludur. Hasta bakım hizmetlerinin sunumunda farmasötik bakım sürecinin önemi ve ihtiyacı, diğer sağlık çalışanları tarafından giderek daha fazla kabul görmektedir. Hasta sağlığını ve ilaç sorunlarını optimize etmek amacıyla eczacılar diğer sağlık çalışanlarıyla iş birliği içerisinde hasta merkezli bir yaklaşımla farmasötik bakım hizmeti sunarlar. Farmasötik bakımın ilk adımı etkili bir hasta-eczacı ilişkisinin kurulmasıdır. Farmasötik bakım döngüsü içerisinde eczacılar doğru verileri toplar, değerlendirir, hareket planı oluşturur, uygular ve hastayı takip ederek süreci değerlendirir (Şekil 1). Hasta odaklı eczacılık hizmetlerinde eczacıların sahip olduğu uzmanlık birçok farklı uygulama ortamında tedavi başarısına katkıda bulunmaktadır. Birçok kronik hastalık gibi enfeksiyon hastalıkları da farmasötik bakım hizmetinin yoğun olarak ihtiyaç duyulduğu alanlardandır (4).

5 Şubat 2020'de Uluslararası Eczacılık Federasyonu (FIP) "Coronavirus 2019-nCoV salgını: Eczacılar ve eczane işgücü için bilgi ve geçici yönergeler" başlığı altında, eczacılar için koronavirüs salgınları ve eczane işgücü hakkında ilgili bilgi ve yönergeleri

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Muhammed Yunus BEKTAY, Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Klinik Eczacılık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: yunusbektay@gmail.com **ORCID ID:** orcid.org/0000-0003-2032-9957

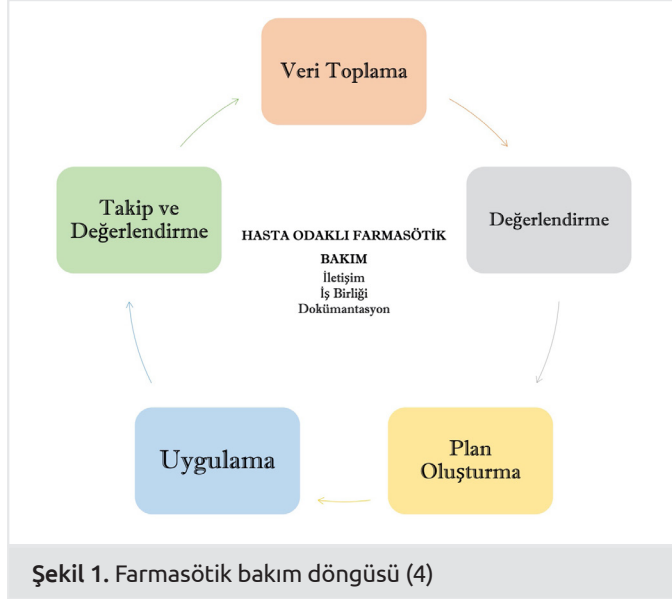
Geliş Tarihi/Received: 09.04.2020
Kabul Tarihi/Accepted: 24.04.2020

Cite this article as: Bektay MY, Gökçe M. Fight against Pandemic in Frontline: Referral Protocol to Public Pharmacies for Covid-19. Bezmiâlem Science.

©Telif Hakkı 2020 Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi
Bezmiâlem Science, Galenos Yayınevi tarafından basılmıştır.

sağlamak için bir rehber çıkarmıştır. Serbest eczaneler Covid 19 pandemisi ile mücadele de ilk temas noktalarından biri olduğu FIP yayımladığı kılavuzda belirtilmiştir (5). FIP söz konusu rehberde salgından etkilenen ve etkilenmeyen ülkelerdeki serbest eczanelerin sağlıkla ilgili endişeleri olan veya sadece bilgiye ve güvenilir tavsiyeye ihtiyaç duyanlar için sağlık sistemi ile ilk temas ve bilgi alışverişi noktası olduğunu belirtmiştir (5).

Yakın tarihli bir diğer makalede eczacıların 2019-CoV virüsünün yayılmasını önlemede kilit bir role sahip olduğu ve toplumu bilgilendirme, eğitime, ilaç ve kişisel hijyen ürünü

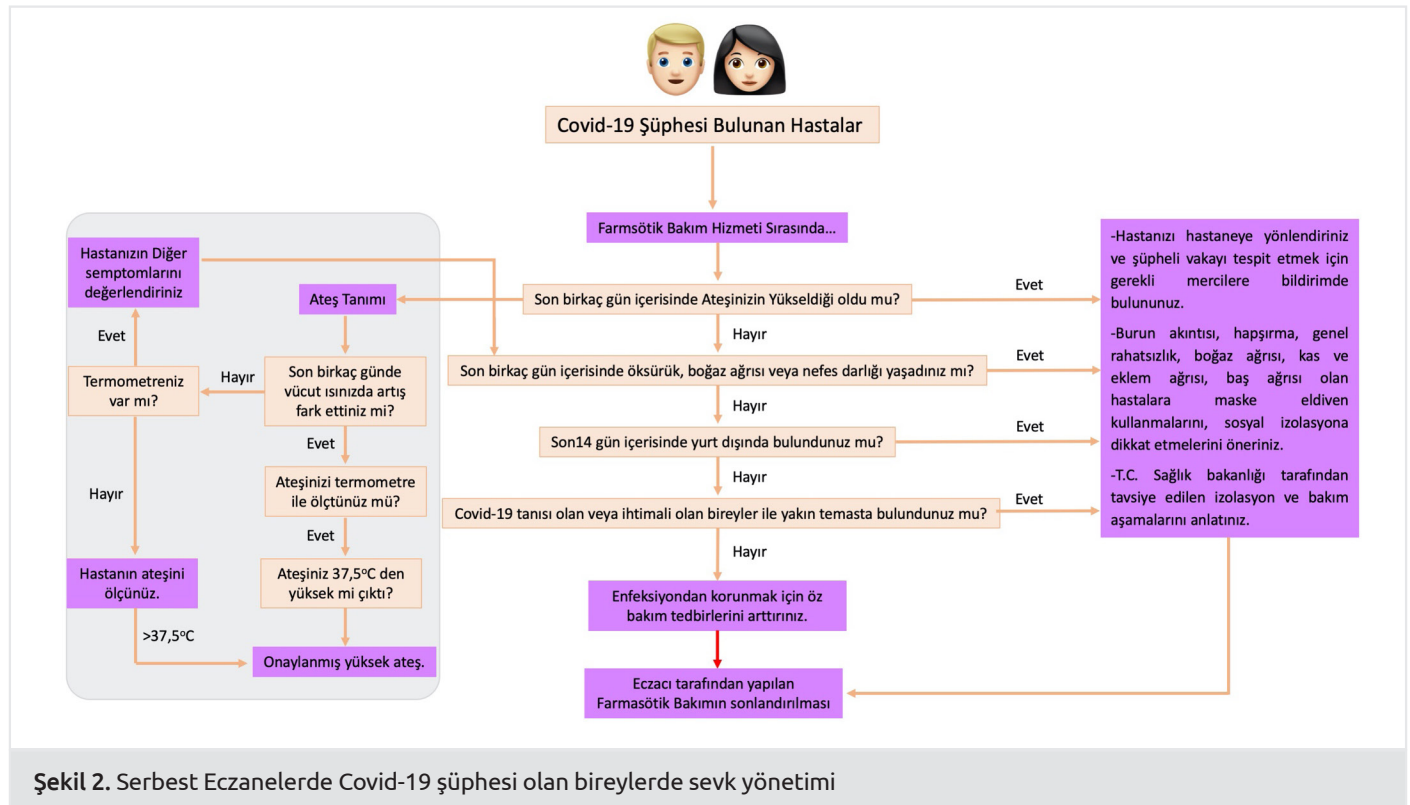

Şekil 1. Farmasötik bakım döngüsü (4)

tedarikini sürdürme, şüpheli vakaları tarama ve gerektiği şekilde yönlendirme gibi temel sorumlulukları olduğu ifade edilmiştir (6). Bir başka makalede ise ülkelerin koronavirüs pandemisiyle mücadelede eczane destek hizmetleri kurması, ulusal acil ilaç formülasyonlarının oluşturulması ve eczacılar nezdinde bir pandemi ile ilişkili potansiyel ilaç eksikliği izlemi uygulanması önerilmiştir (7).

Türkiye'deki serbest eczanelerde çalışan eczacıların, virüsün genel toplum yayılımının önlenmesini sağlamak amacıyla, COVID-19'un olası vakalarının erken tespitine ve uygun şekilde yönlendirilmesine katkıda bulunmak için bir öneriler bütünü oluşturmanın önemli olduğuna inanıyoruz. (Şekil 2). Eczanenize başvuran hastalardan Covid-19 şüphesi bulunanlar (öksürük, ateş, nezle, boğaz ağrısı ve nefes darlığı veya nezle, grip ilacı almak için veya eczanenizden maske, eldiven, dezenfektan ve alkol temini için başvuran) hangi değerlendirmelerden sonra sağlık sistemine yönlendirilmesi gerektiğini, kişilerin ihtiyaçlarına bağlı olarak açıklamaya çalıştık. Yüksek ateş varlığı, COVID-19 ile ilgili semptomları olup, ya da hasta kişilerle olası temas içinde olup kendisinde hastalık şüphesi bulunan kişilerle yapılan farmasötik bakım sonrasında, sağlık bakanlığının iletişim kanallarıyla temasa geçerek bakım sürecine katkıda bulunulur. Bu önerilerin amacı, yerel, bölgesel veya ulusal durumlarda COVID-19 vakalarının tespiti ve yönetimi için toplum-eczane sürecini koordine etmektir.

Çalışmamızda önerilen protokolü uygulamasının yanı sıra, eczacılar, şüpheli bir vakanın bakımından sonra el hijyeni ve eczanelerin temizliğinin önemi konusunda farkındalığı artırma ve doğru vaka yönetiminde tüm personele gerekli eğitimi

Şekil 2. Serbest Eczanelerde Covid-19 şüphesi olan bireylerde sevk yönetimi

sağlamalıdır (8). Eczane personeli, el hijyeni de dahil olmak üzere enfeksiyon bulaşmasını önlemek için olası vakaların uygun şekilde tespit edilmesi, sağlık bakanlığının talimatlarına göre yüz maskelerinin doğru kullanımı ve semptomların değerlendirilmesi hem halkın hem de sağlık personelinin salgın hastalıktan korunması amacıyla büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

1. De Wit E, Van Doremalen N, Falzarano D, Munster VJ. SARS and MERS: Recent insights into emerging coronaviruses. *Nature Reviews Microbiology*. 2016.
2. Coronavirus Resource Center JH. COVID-19 Map [Internet]. [cited 2020 Apr 8]. Available from: <https://coronavirus.jhu.edu>
3. T.C Sağlık Bakanlığı. Türkiye'deki Güncel Durum T.C Sağlık Bakanlığı Korona Tablosu [Internet]. [cited 2020 Apr 8]. Available from: <https://covid19.saglik.gov.tr>
4. APhA APA. Pharmacists' Patient Care Process [Internet]. Vol. 81, *Pharmacy Times*. 2014 [cited 2020 Apr 19]. Available from: <https://www.pharmacist.com/sites/default/files/files/PatientCareProcess.pdf>
5. International Pharmaceutical Federation F. Information and interim guidelines for pharmacists and the pharmacy workforce.
6. Ung COL. Community pharmacist in public health emergencies: Quick to action against the coronavirus 2019-nCoV outbreak. *Research in Social and Administrative Pharmacy*. 2020.
7. Liu S, Luo P, Tang M, Hu Q, Polidoro JP, Sun S, et al. Providing pharmacy services during the coronavirus pandemic. *Int J Clin Pharm*. 2020;
8. International Pharmaceutical Federation. COVID-19 pandemic: Guidelines for pharmacists and the pharmacy workforce [Internet]. The Hague Netherlands; Available from: <https://www.fip.org/files/content/priority-areas/coronavirus/COVID-19-Guidelines-for-pharmacists-and-the-pharmacy-workforce.pdf>